

elterjedt könyv e képes kifejezésének meg nem értése lehetett a jámbor hagyomány alapja.

Az egész műben bizonyos óvatossággal emlegetik a kurucz-mozgalmakat s 1848—49-iki szabadságharcunkat, bár el kell ismernünk, hogy elég sűrűn van szó mind a kettőről. Mind a többi magyarországi kötetnél, úgy ennél is van sablonosság a vármegyék ismertetésében, de azért az sehol sem esik az élvezhetőség rovására, mert a tartalom változatossága s az íróknak csak elismeréssel említhető szép feldolgozása ellensúlyozza a formai egyöntetűség csekély hátrányát.

Ismételten örömről fejezhetjük ki, hogy a nagy munka Erdélyvel ilyen szépen végződött be.

Kelemen Lajos.

A forradalom.

Irta: *Hugó Viktor*, fordította: *Kún István gróf*. Kolozsvár, Ellenzék könyvnyomdája. 1901.

Karácsonykor jelent meg ez a könyv, érdemes fordítója nem nyomatta rá az 1902-től, nem hódolt a divatnak. Nem is igen került a könyvesboltok kirakatai közé; elkelt, mint a jó bor, még az átderítés alatt.

Hugót fordítani érdemes, de fáradságos munka. Tömör mélységeit visszaadni, magas szárnyalásainak röptét követve, kifejezni azt az erőt, satirikus gúnyt, fokozódó hatásokat — csaknem lehetetlen. Különösen éppen a *Forradalom*-nál, a hol azok a gyakori ismétlések miatt még több erőt kívánnak a fordítótól. Egyik oka lehet ez annak, hogy fordítóink nem próbálkoztak vele, mert az, hogyalkotásra nézve a Századok Legendája és Hugó más epikai munkái felül állanak a *Forradalom* című művén, nem lenne elég argumentumnak. Így szertelenségében, kevés történetével is a *Forradalom* hatalmas munka. Egy háborgó tengernek tajtékzó hullámai, csapkodva az ég villámaintól, egy dühörgő vulkán kitörése, ontva az emésztő tüzet. A vihar fősége mellett, ott van a tenger mélységének szörnyeivel, a tajtékos hullámok taraján odatapadva — az iszap, a tűzokádó fénytüze mellett a láva. A szörnyetegek, három francia király s a láva, az iszap, gaztetteiknek szennyéből van kavarva. A Forradalom egy nagy ember mérhetetlen fájdalomának tomboló nemes haragja, hazája zsarnokai ellen, a köztársasági eszmék bajnokának kifakadása a királyság ellen és az epikus költőkirály indulatainak szertelensége, metsző gunyja. A mennyire a helyszűke megengedi, versstrófák bemutatásával hiszem a fordítást kritikailag méltatni s a *Forradalom* tartalmát röviden ismertetni. A fejezetek címei: *Szobrok*, *Cariatidák* és a *Megérkezés*. Az elsőben sötét éj nehezedik Párisra. A fordításban a leíró rész így van visszaadva:

A homályban a bronz-iovás talpon állott,
Körülte a város nyugalomra szállott.
A sötétben mintha minden egyes tornya
Házakból gyűlt nyájak egy-egy öre volna.

Fölnyúlt a Notre-Dame két óriás ága
 A holdtalan éjbe, s ott mikor meglátta
 Mogorva testvérét, megrémült mindenik.
 Oly sűrű gyászfátyolt öltött fel a zenith,
 Hogy homályba vezetett minden fény alatta.

 Azt lehetne hinni, hogy nem virad reggel
 S ablakát a hajnal nem nyítja többet fel.

Az éjnek kísértetes homályában ott áll a párisi Szajna partján
IV-ik Henrik király lovasszobra, karddal az oldalán, vasba öltözötten :

Mint a kényuralom hajdani lovagja.

A hős, az óriás termetű harczos király :

Megdermeszti az éjt felemelt karával
 S majdnem egygyé olvad a barna homálylyal,
 A mint összevegyül sötét éreze s az éj.

Itt a magyar alekszándrin nagyon szépen fejezi ki a költői gondolatot. Ez a koloszsus király szobor az emlékezetet föleleveníti :

És királyt, zsarnokot, véres hóhért mutat ;
 Bár nem tud elűzni egy kicsi madarat.

A tehetetlenség gondolata ébred fel a szemlélőben, miután már a véres zsarnoktól megundorodott. A fordítás az eredetinek költői erejét hiven adja vissza és így a rímelés gyöngeségével kibékülünk. Ennek a hősnek az alakja szörnyű alkotása egy rossz álomnak, a hogy Hugó és fordítója mondják, akkor is ijesztő, ha a napsugár ragyog le reája, hát még estve :

E komoly király, e kemény harczos szobra,
 Mint az éj iszonya, oly komor, mogorva.

A szobor körül, a víz tükre felett száguldoz a szélvész az éjszakában és mintegy a szoborhoz szólva :

Fő hangzik egy szózat fagyos lehellettel :
 Fiad helyén van-e ? eredj és keresd fel !

Képletesen van ugyan mondva, mégis a *fagyos lehellet* inkább *felszisszen*.

A bronz minden ízma megrezdül, mozdul a ló és a szobor leszáll talapzatáról :

A víz borzongott az oszlopívek alatt.
 Borzalom és iszony ! Egy szobor, mely halad ...

Az eredeti erejének lüktetését érezhetjük e sorokban. A hol végig ment a bronzszobor, vízhangzó léptei alatt remeg a kövezet ; a királyság sötét szelleme ébredesz ; zajt ver a bronz-lovas körül :

Zajt, a mely fájdalmas, egyszersmind vad vala,
Mint a múlt szolgaság, a múlt nyomor maga.
Visszhang ezer évnek fellázadt ajakán,
Felgyült bajok szava századok folyamán . . .

A *bajok szava* helyett, a hangnak megfelelőbbet óhajtának a különben szép fordításba, jöllehet a zajban a szó is benne van; de inkább a hang.

Erre utal a következő sor is:

E hangban üvöltött az egész múlt idő,
A megszünt szenvedés és a még meglevő.

A szobor áthalad a „Greve“-téren s eléri a helyet, hol suttogó lombok alatt *XIII-ik Lajos* császár király márvány lovasszobra van.

A *kőkirályhoz* most így szól a *bronz-király*:
Jer nézzük meg, helyén áll-e még a fiad?

Együtt mennek tovább *XIV-ik Lajos* szobrához, mely szintén bronzból van:

Ez, mintha nem ember, hanem Isten lenne!
Homloka, mely örök fényre van teremtve,
A boszantó árnyba kihívólag nézett;
Feje felett kétes fény sűgára égett.

S oly borzalom, milyet a király akkor kelt,
Ha romboló lelke alkotó Istent rejt.

A *kelt, rejt* gyöngye rímek, mikor a gondolatot nem fejezik ki eléggé. Romboló lelke azt véli, hogy ő az Isten.

A három lovasszobor aztán együtt halad tovább, megkeresni az utóbbinak unokáját.

A *Cariatidák*-ban Hugó hosszadalmasan festi és jellemzi a sötét korszakot, melyben a három szobor-király és a negyedik, *XV-ik Lajos* uralkodtak. A fordítás itt is megküzdött az óriási nehézségekkel s hogy helyen-helyen az érdeklődést fokozni nem bírhatta, az a nagy költő hosszadalmasságának tudható be.

Áttérve a királyokra, *IV-ik Henrikkel* szelidebben végez Hugó. *XIII-ik Lajosról* szólva:

. Vért ivott törvénye.
Mint a lehulló kés. olyan volt ő maga;
Sötétlő trónjának, bűzhödt síri szaga
Szép emléke most is az ölyvnek az ormon.

Inkább a *keselyűnek*, mint az *ölyvnek*.

Henrik, ha a csatát, ez a vért kereste;
Kedvelt szagja volt az ember égő teste;

Nézte a kín-termet, mit a jaj betöltött,
 E szüretelőnek legkedvesb gyümölcsöt
 A bakó nyújtott a fejfel telt kosárba.
 A sebeket forró vasfogakkal vájta.
 A mezőt, a lakot néptelenné téve,
 Begöngyölte a gyászt fekete leplébe.

Így végzi:

E kormány boltív volt, melyben jár a halál
 És csepegő vérpad. No hát ez a király:
 Az igazságos volt!

Melyben, nyomdahiba a *melyen* helyett. A nagy realizmussal
 színezett sorok fordítása — mesteri.

XIV-ik Lajost jellemezve:

. A ki jön a nyomán,
 Az nagy. E hős, kinek fény ragyog homlokán
 Nagyszerű. Magához nem ismert hasonlót
 S míg fényes Olympját bíborral fedé be,
 Kenyere nem lévén, fűvet evett népe.

Alatta:

A sírról a farkast elkergette a nép,
 Feltörte a korhadt koporsófedelét
 A hulladékok közt tipszer után nézve —
 — — — — —
 Mindegy! Nagy volt! Lángba tette a világot.
 Győzőnek hirdették az égi villámok...

Oszlopot emeltek, míg:

A nép, kit királya megront, megtör maga,
 Világ, melyet szétzúz lehulló csulaga!..

Itt is méltóan szép a fordítás.

XV-ik Lajosról:

Ama negyediket van-e toll leírni?
 Jött mindent rontani, megbecsteleníteni,
 Nem vérnek, de szenynek volt ő a királya;
 — — — — —
 „A nagyon szeretett“ név épp illet rája!

Hugó „*hitványnak*“ nevezi s temetéséről így ír:

Midőn füstfelleg szállt a gyászkoeci körül,
 Piszkos nedv csorgott le annak fenekéről
 Összemocskolván a szekérekereket
 S megfertőzvé a sárt, melyre lecsepegett . . .

— — — — —
 Dicséretöktől a püspök nem riad el,
 De elhullásoktól a bébalzsamozó!

A *Megérkezésben* a három lovasszobor feltalálja a guilotint s egy sápadt fej, melyből a vér patakzik, üveges szemmel mered reájok. Az Ős kérdi:

Kisértet! itt alant, minő szörnyű gép ez?

Felel a szerencsétlen *XVI-ik Lajos feje*:

A vég, — felelt a fej — bús árnynyal pilláin.
Ki alkotta össze? — Magatok atyáim!

Kún Itsván gróf, a mélyérzésű és emelkedett lelkű költő sikerrel bírkózott meg a nehézségekkel s Hugó Viktor szertelenségeiben is hatalmas epikai művét, — költészettel, szépen és maradandóan ültette át irodalmunkba.

Felszeghy Dezső.

Taine tanulmányai.

Studien zur Kritik und Geschichte von Hippolite Taine. Übersetzt von P. Kühn und A. Aall, mit einem Vorwort von G. Brandes. München, Verlag von Albert Langen. S. XXVII + 551 in 8°. Mk 10.

Tainet nagyon szívesen olvassa a magyar közönség; alig van idegen történeti és kritikai író, kinek annyi műve volna magyarra fordítva, mint neki, s kit oly kedvvel tanulmányoznának íróink, mint őt. Hatás, befolyás tekintetében egyenesen a Macaulay-vel áll egy színvonalon. Irodalmi tanulmányai, mondhatjuk, iskolát alkottak nálunk; a mi pedig aesthetikai tanulmányait illeti (A művészet philosophiája, Az eszmény a művészetben, Az olasz, görög, németalföldi művészet bölcselete), alig van valaki az ifjabb generáció körében, kinek nem e finom essayk adták volna az első impulsust a művészet megértéséhez és becsüléséhez. E közkedveltsége alapján szinte érthetetlen, hogy *Angol irodalomtörténet*-e mellett kisebb irodalmi és kritikai tanulmányai, melyek közt számtalan elsőrendű alkotása van, még nem tudtak útat törni a magyar közönséghez s csupán a francziául értők nem igen nagy köre számára léteznek. E tanulmányai Tainenek *Essais de critique et d'histoire* (1857), *Nouveaux Essais* (1865) és *Derniers Essais* (1894) című kötetekben jelentek meg; ezekből nyújtja a középső kötet német fordítását a főt címzett mű, mely azoknak, kik az eredetit nem tanulmányozhatják, hasznos szolgálatot tehet.

A kötet bevezetése maga is finom irodalmi esemege: *Brandes*, a híres dán irodalomtörténetíró, — kit, sajnos, ez ideig csak a német nyelv közvetítése útján ismer a magyar olvasó, — remek jellemrajza Taineről (V—XVI. lap); mester a mesterről: nem szerencsés ötlet volt-e a kettőt együvé foglalni? Brandes röviden jellemzi Tainet mint nyelvművészt, mint gondolkozót, mint aesthetikust, mint történetírót; megbírálja módszerét, feltűntetve annak fény- és árnyoldalait. Érdekes,